

OPMERKINGS OOR DIE MOONTLIKE HERSIENING VAN ONS KERK SE LITURGIESE GESKRIFTE

(Lesing gehou voor „Die Predikantevergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika” op Woensdag 16 September 1959 te Pretoria.)

I. INLEIDING

Wanneer ons in hierdie inleiding werklik sinvol en vrugbaar wil diskuseer oor die moontlike hersiening van ons Kerk se Liturgiese Geskrifte, dan (dink ek) dat dit goed is dat ons die volgende vrae onder oënskou sal moet neem:

- (a) Wat presies is die Liturgiese Geskrifte binne die raamwerk van die Kerk?

- (b) Wat is die redes waarom die Kerk so'n hersiening wenslik ag, of selfs noodsaaklik?
- (c) Watter weg sal die Kerk as Kerk moet volg, indien daar op hersiening besluit word?

Graag wil ek baie kortliks hierdie genoemde vrae met u behandel.

II. DIE EERSTE VRAAG

Die eerste vraag is dan wat die Liturgiese Geskrifte is, en watter plek dit in die struktuur van ons Kerk inneem?

Om hierdie vraag te beantwoord, dink ek, dat dit, terwille van die historiese en saaklike perspektief, noodsaaklik is om eerstens te vra wat Liturgie vir die protestantse Kerk is, tweedens watter plek die Liturgiese Geskrifte binne 'n protestantse Liturgie inneem, en derdens watter funksie die Liturgiese Geskrifte daar vervul?

Miskien kan ons hierdie vrae die beste belig deur die protestantse Liturgie te stel teenoor dié Liturgie waarteen dit sig in die tyd van die Kerkhervorming histories en sistematies afgegrens het, nl. Rome.

A. Volgens „Encyclopedie van het Christendom”, Katholiek Deel, Amsterdam 1956—wat ons hier terwille van die kort en duidelike oorsigtlikheid gebruik—is die Liturgie by Rome daarop gebou dat die Christelike Openbaring nie net Woordopenbaring is nie, maar ook Werklikheidsopenbaring. Uitgaande van hierdie feit dat die openbaring werklikheidsopenbaring is, en dat die geopenbaarde werklikhede in die teenwoordige tyd deur die Kerk vir die gemeente teenwoordig gestel moet word (sommige praat van „her-haal moet word”), is die erediens volgens Rome 'n dramatiese gebeure. In hierdie drama word die goddelike werklikheid, nl. die offerlyding van Jesus Christus, deur 'n veelheid van simbole wat volgelaai is met werklikheid, in die erediens teenwoordig gestel. Hierdie werklikheidsgelade simbole, bestaan uit 'n veelheid van vorme, rites en seremonies. Wanneer dit handelend uitgevoer word, word die openbaringswerklikhede nie net voor die oë van die gemeente sigbaar geskilder nie; maar die openbaringsgebeurtenisse *vind* ook *werklik plaas*. Die brood en wyn is *werklik* die liggaam en bloed van Jesus Christus (transsubstansiasie), en Sy offerande vind ook werklik plaas.

Ek glo dat „Die Heidelbergse Kategismus”, Antwoord 80, vandag nog op datum is, wanneer dit sê: „Die Mis leer dat die lewende en dode nie deur die lyding van Jesus Christus vergewing van sondes het nie, tensy Christus nog daagliks vir hulle deur die mispriesters geoffer word en dat Christus liggaamlik onder die gestalte van wyn en brood is en daarom daarin aanbid moet word.”

Maar nou is die gemeente nie net toeskouers van 'n goddelike

openbaringsgebeurtenis wat eenmaal plaasgevind het en wat nou weer in en deur die Kerklike Liturgie teenwoordig gestel word nie. Die gemeente tree deur die deelname aan die erediens in hierdie dramatiese heilswerklikheid in, en op hierdie wyse vind daar 'n oorgang plaas van die dood na die lewe.

Die hele liturgie van Rome is deur hierdie openbaringsbegrip bepaal, tot selfs wat die musiek en die Kerkgebou betref. So is bv. die Gregoriaanse musiekstyl ten nouste verbonde met die roomse misliturgie, terwyl die simbole, rites ens. asook die feit dat die hele Kerkgebou rondom die altaar gebou is, dadelik opval as 'n protestant 'n roomskatolieke kerkgebou binnegaan.

B. Die Protestantse Liturgie moet teen hierdie agtergrond in die volgende lig gesien word:

(a) Een van die kernpunte van die Kerkhervorming was die herontdekking van Gods Woord. Die formele beginsel van die Protestantisme staan dan ook bekend as die erkenning dat die Heilige Skrif die enigste en genoegsame norm is vir geloof en lewe. Hierdie nuwe ontdekking van Gods Woord wou die Reformatore vrugbaar maak vir alle lewensterreine, ook vir die liturgie.

Vir die Reformatore is die openbaring nie gebeurtenisse wat deur die liturgiese rites en seremonies van die Kerk in die teenwoordige tyd herhaal kan word nie. Volgens die Reformatore is die openbaringsgebeure in Jesus Christus eenmalig. Dit kan alleen deur die *prediking van die Woord* en die gebruik van die Sakramente in die teenwoordige tyd *verkondig* word in die vaste vertroue op die belofte van God dat Hy deur Sy Gees die *geloof* aan en op grond van daardie gebeure sal wek en deur die geloof deel aan daardie gebeure sal skenk.

Vir die Reformatore staan die prediking van die Woord sentraal in die erediens. Van hieruit sien hulle erediens soos volg uit:

Hulle gaan uit van die vaste vertroue op die belofte van God dat „waar twee of drie in Sy Naam bymekaar is, Hy Self in hulle midde is” (Matt. 18 vers 20). As grondreël vir hierdie vergadering in Sy Naam stel hulle: „Die geloof is uit die gehoor (d.w.s. uit die prediking), en die gehoor (die prediking) is uit die Woord van God” (Rom. 10 vers 17).

Hieruit lei Luther die volgende riglyne vir 'n reformatoriese liturgie af: „Die grootste en vernaamste stuk van alle erediens is om die Woord te leer en te preek. Dit is beter om liewers alles weg te laat as die Woord, en niks beters kan gedoen word nie, as die Woord. Een ding is nodig, naamlik dat Maria aan die voete van Jesus sit en Sy Woord hoor (Luk. 10 vers 42)”. In sy kommentaar oor die Brief aan die Galasiërs sê Luther:

„Die gemeente het geen ander opdrag as om die Evangelie reg en suiwer te leer en so kinders van God te verwek nie.”

Calvyn bou hierop voort en sê: „Daar bestaan geen stigting sonder dat daar lering (prediking van die Woord) bestaan nie.” In sy Galate-kommentaar sê hy: „Die gepredikte Woord is die moeder waaruit God Sy kinders verwek.”

Op hierdie wyse kry die prediking van die Woord in die protestantse erediens 'n sentrale plek. Ware erediens, is preekdiens. „Waar geen prediking, geen lering bestaan nie, daar is daar geen regte liturgie nie. Waar die Woord nie gepreek word nie, daar is dit beter dat ons nie saamkom nie, en ook nie bid en sing nie.” Volgens Calvyn staan „die waarheid van God” (d.i. die uitleg en verkondiging van Sy Woord) sentraal. Daaromheen is „die noodsaaklike hulpmiddels van die geloof” gegroepeer, nl. die sakramente wat op voetspoor van Augustinus „die sigbare Woord” genoem word, en die gebede en liedere. Die kerklied is volgens Calvyn „gebede waarby 'n mens sing”. (Vergelyk vir bostaande: J. Schweizer, Zur Ordnung des Gottesdienstes, Zürich 1944.)

Hier word dit duidelik dat die reformatoriese erediens deur-en-deur Woord-diens is. In die reformatoriese erediens vind 'n mens niks wat nie staan in diens van die Woord nie. Die reformatoriese erediens is wesenlik leerdiens, leerrede.

(b) Wat nou die plek van die Liturgiese Formuliere in die reformatoriese erediens betref, is dit volgens bogenoemde kernbeginsels duidelik dat hulle voluit staan in diens van die Woord. 'n Ondersoek na die inhoud van die reformatoriese liturgiese formuliere toon aan dat hulle eintlik niks anders is as vaste vorme waarin die suiwere, bybelse leer en verkondiging van die Woord oor 'n bepaalde onderwerp (bv. oor die Doop, Nagmaal, Ampte, Huwelik ens.), tot die gemeente gebring word. Formeel blyk dit alreeds daaruit dat die gemeente telkens weer opgeroep word „om uit die Woord van God aan te hoor, 'n kort verklaring”. oor 'n bepaalde liturgiese handeling. Materieël blyk dit dat hierdie formuliere dan ook niks anders is as sate uit die Heilige Skrif en reformatoriese kommentaar oor daardie Skrifgedeeltes in samehang met die hele Bybelse verkondiging nie. Laat ons 'n willekeurige voorbeeld neem: In die „Formulier vir die Bevestiging van Bedienaars van die Goddelike Woord”, lees ons: „En u ook, geliefde Christene, ontvang u dienaar met alle blydschap en hou sulke manne in groot waarde. Dink daaraan dat God u Self deur hom aanspreek en vermaan. Neem dan Sy Woord aan wat Hy volgens die Heilige Skrif sal verkondig, nie as die woord van mense nie, maar as die Woord van God, soos dit ook waarlik is. Laat vir u lieflik en aangenaam wees die voete van die wat die evangelie van die goeie verkondig. Wees u voorgangers gehoorsaam . . .”

Hier het ons in der waarheid eintlik niks anders as 'n stilisties goed-versorgde aaneenskakeling van die volgende Skrifgedeeltes nie: Joh. 13 vers 20 en Lukas 19 vers 6: „Wie iemand ontvang wat Ek stuur, ontvang My” en „Hulle het Hom met blydschap ontvang”. Filip. 2 vers 29: „Ontvang hom dan in die Here met alle blydschap en hou sulke manne in groot waarde” (Die Statevertaling sê „waarde”, die Afrikaanse Vertaling sê „eer”). I Thess. 2 vers 13: „Daarom dank ons God ook sonder ophou dat, toe julle die Woord van God ontvang het wat deur ons verkondig is, julle dit aangeneem het nie as die woord van mense nie, maar soos dit waarlik is, as die Woord van God.” Jes. 52 vers 7: Hoe lieflik is op die berge die voete van hom wat die goeie boodskap bring . . .” Hebreërs 13 vers 17: „Wees gehoorsaam aan julle voorgangers en onderdanig . . .”

Noukeurige analise toon aan dat byna elke gedagte, elke volsin in ons huidige formuliere 'n sitaat uit die Heilige Skrif is wat tematies en stilisties fyn in die formuliere tot 'n eenheid saamgevoeg is. Die baie klein res is voluit profetiese prediking oor daardie bepaalde Bybelgedeeltes, voluit verkondiging van die Woord.

(c) Die tweede groot beginsel in die reformatoriese liturgie is die noue binding van die liturgie aan die kerklike geloofsbelydenis.

Laat ons hierdie noue en onlosmaaklike binding tussen liturgie en belydenis illustreer aan die hand van die ontstaan van ons eie Kerk se Liturgiese Formuliere in die Palz in 1563: Op Dinsdag die 19de Januarie 1563 het die Heidelbergse Kategismus te Heidelberg in die Palz die lig gesien. Die volle titel was: „Kategismus of Christelike Onderrig soos hierdie onderrig in die Kerke en Skole van die Keurvorstelike Palz bedryf word”. Volgens die voorrede is dit deur die hele Kerk saamgestel en moes dit dien as handboek vir die ouers (wat in barre oorkunde onder die pousdom grootgeword het), kinders, onderwysers in die openbare skool én vir die kerkdienaars. In sy voorrede se keurvors Frederik dat hy baie gebreke („Vnrichtigkeyt vnnnd Vngleichheytt”) in die onderrig van ouers en kinders opgemerk het. As kroon van sy regeringswerk wou hy deur hierdie geloofsbelydenis (wat tegelykertyd 'n leerboek is), die hele lewe van sy onderdane deurtrek met die suiwer bybels-reformatoriese leer en wil hy alles voer „in dié weg wat op die Heilige Skrif gegrond is”. Om dit te bereik, lê Frederik noukeurige riglyne neer vir die intensiewe gebruik van die Kategismus tuis, in die skole in die kategisasieklas en in die erediens. (Vergelyk hieroor: B.J. Engelbrecht, „Kategismusprediking” in Die Almanak van die Nederduitsch Hervormde Kerk, 1960.)

Maar nou weet keurvors Frederik ook dat die regte geloof en geloofsbelydenis nie net 'n saak van die hart, mond en lewe is nie, maar ook van die liturgiese handeling en van die stylvolle liturgiese vorm. Daarom

laat hy dan ook op die 15de November 1563 die „Kirchenordnung” die lig sien. Sy doel hiermee was, soos hyself sê: Om dieselfde korrektheid en gelykvormigheid in die seremonies, in die sakramentsbediening en ander kerklike lewensuitinge te kry, as in die leer en lewe, om sodoende die volk tot die regte kennis van Gods Woord en Wil te lei na aanleiding van die Heilige Skrif.

Hier het ons nou die duidelike verband tussen belydenis en liturgie. Toe die reformatore weereens die helder en suiwer Woord ontdek het, en dit op alle lewensterreine vrugbaar gaan maak het, toe moes hulle noodwendig ook nuwe vorme van erediens, ’n nuwe liturgie, vind om hierdie nuwe diens van die Woord in die erediens suiwer te omlyn en tot uitdrukking te bring. Hier het die spreuk gegeld: „’n Mens gooi tog nie nuwe wyn in ou leersakke nie” (Mtt. 9:17. Vergelyk Mtt. 9 vers 14–17).

Merkwaardig is verder dat ook die Kategismus in die „Kirchenordnung” van 1563 opgeneem is en wel tussen die Doopsformulier en Avondmaalsformulier. Hier het ons die duidelike aanduiding dat die Kerk se geloofsbelijdenis nie op sigself staan nie, maar dat dit die hele godsdienstige en liturgiese lewe van die gemeente reël. Op hierdie wyse word dit nie net duidelik dat die leer en belydenis én die liturgiese formuliere en gebede één groot geheel vorm in die godsdienstige lewe van die Kerk nie, maar ook dat die Kategismus (waarin die geloof van die Kerk bely en sy leer uiteengesit word) vir die sakramentsbediening en vir die geheel van die kerklike kultus die norm vorm.

In hierdie lig gesien, is dit ook duidelik waarom die reformatore niks in hulle liturgie opneem wat nie vervat is in die geloofsbelijdenis en wat nie bekend is uit die Kategismus nie. In hierdie sin is die reformatoriese Kerk gekant teen „nuwighe”, d.w.s. teen die invoering van dinge wat nie bekend is uit die Kategismus van die Kerk nie. Daarom is die drie groot vaste liturgiese stukke van die reformatoriese liturgie die Twaalf Artikels, die Tien Gebooie en die Onse Vader. Binne hierdie vaste grondlyne (wat tegelykertyd die basis van die Kategismus vorm), mag die res van die liturgie, nl. die skriflesing, tekskeuse, prediking, gebede, sang e.s.m. vry beweeg, só vry selfs dat die calvinitiese Kerk aan die begin selfs nie eers met die kerklike jaar gereken het nie.

Uit hierdie noue binding van die reformatoriese liturgie aan die bybels-reformatoriese belydenis, is dit ook duidelik waarom ons kerkmense so gekant is teen „veranderings” in die liturgiese vorm. Dit is nie uit ouderwetsheid of koppige konserwatisme nie, maar uit die diepe besef dat as ons die vorm gaan wysig, dan mag dit heelwaarskynlik die geval wees dat daaragter ’n verandering in die belydenis en leer lê.

(d) Wat is nou die plek van die liturgiese formuliere van ons Kerk in ons Kerk se liturgie? Soos reeds gesê: Die reformatore neem niks op

in hulle liturgie wat nie bekend is uit die Kategismus en nie gebou is op die belydenis en daarmee op Gods Woord nie.

En nou is die liturgiese formuliere en gebede van ons Kerk niks anders as kort en kernagtige herhaling van die leer en belydenis van ons Kerk oor 'n bepaalde onderwerp, bv. oor die doop, nagmaal of amp nie. Hierdie formuliere is nie net byna woordelike herhaling van sekere Skrifgedeeltes nie; hulle is ook byna woordelike herhaling van die leer en belydenis van die Kerk in 'n bepaalde verband.

Wie bv. die Doopsformulier lees, vind daarin, al is die styl en indelingswyse miskien effens anders, 'n byna woordelike herhaling van die leer soos in die Kategismus vervat. Eerstens vind ons inhoudelik 'n uiteensetting van die leer van die Sakramente, en in die besonder van die Heilige Doop, soos in die Heidelbergse Kategismus bely. Tweedens vind ons in die Doopsformulier ook tematies die drie-deling van: Sonde en Ellende; Verlossing deur die geloof in Jesus Christus; Dankbaarheid.

Eintlik is die liturgiese formuliere van ons Kerk dus niks anders as vaste liturgiese stukke van ons Kerk wat voortvloei uit die leer en belydenis van ons Kerk nie. Elke gebed en elke formulier is 'n nugtere, gesonde stuk Woord-uitleg en Woord-verkondiging—'n stuk Woord-verkondiging wat dikwels só nugter is dat ons partymaal daarby 'n stukkie mooi romantiek wil bring deur ons onliturgiese weglatings, aanvullings en toesprakes en gelukwensings bv. by die Doop.

Ons liturgiese formuliere is dus pragtige stukke suiwere, bybels-reformatoriese teologie; hulle is van die mooiste erfenisse uit die tyd van die kerkhervorming wat oor byna die hele calvinistiese wêreld vir byna vier eeue tot troos, tug en stigting van Gods gemeente geklink het.

(e) Dit is noodsaaklik om hier baie kortliks op twee besware teen bogenoemde stellings in te gaan. Hierdie besware is die volgende:

- (i) Indien dit waar is dat belydenis en liturgiese vorm nou met mekaar verweef is, so nou dat veranderinge in die liturgiese vorm byna as barometer van verandering in die inhoud van die reformatoriese belydenis geld, hoe moet dan die verskeidenheid van liturgiese vorms in die reformatoriese Kerke gesien en waardeur word? Hoe is dit dan moontlik dat selfs 'n man soos Calvyn, terwyl sy belydenis tog eenvormig gebly het, tientalle konsepte van liturgiese vorms aangebied het? Hoe is dit dan moontlik dat Luther, hoewel hy wat belydenis betref, radikaal van Rome verskil het, liturgies tog so naby aan Rome kon bly staan? En is dit nie ten slotte waar dat die Reformatore baie dinge uit die liturgie van Rome oorgeneem het nie?

Die eerste opmerking in hierdie verband is: Indien ons

'n noue verbondenheid tussen belydenis en liturgiese vorm aantoon, dan sê ons nie daarmee dat daar net een moontlike liturgiese vorm of struktuur vir 'n bepaalde belydenis bestaan nie. Hierdie vorme word baie nou bepaal deur die aard van die mense, hulle kultuur en tydsomstandighede. Daarom vind ons dat die verskillende liturgiese vorms in die reformatoriese tyd (hoewel die belydenis baie groot eenvormigheid vertoon) gewoonlik verskil *van land tot land*. Maar gesien die noue verband tussen belydenis en liturgiese vorm, moet ons wel sê, dat al sou daar tientalle moontlike liturgiese vorme vir een-en-dieselfde belydenis bestaan, dan is die eis vir elke vorm dat daardie vorm nie die suiwere inhoud van die belydenis in die weg moet staan of moet skaad nie. Daarom moet ons by eventuele verandering van 'n bepaalde liturgiese vorm (wat dikwels die toets van eeue deurstaan het) noukeurig daarop let of hierdie nuwe liturgiese vorm nog werklik die wesenlike inhoud van die eeu-oue belydenis tot uiting laat kom, en of hierdie nuwe vorme dalk nie as gevolg van 'n wysiging in die belydenis ontstaan nie. Die beste weg is, om in die soeke na nuwe vorme en na wisselvorme liever terug te val na die wisselvorme wat die reformatoriese Kerke self bied.

Wat die vraag betref, waarom Calvyn dan self so baie liturgiese wisselvorme aangebied het, hoewel sy belydenis eenvormig gebly het deur baie jare, moet ons antwoord: Calvyn het in 'n tyd van worsteling en soeke geleef, 'n tyd toe die reformatoriese Kerk aan liturgiese vorme nog geen erfenis gehad het nie. Calvyn moes soek, worstel en eksperimenteer om uit te vind watter liturgiese vorme die beste uitdrukking gee aan die reformatoriese herontdekking van die Evangeliewoord. Die baie konsepte wat Calvyn nagelaat het, is juis 'n verslag van Calvyn se worsteling om die beste vorme te vind in 'n tyd toe daar nog geen gepaste vorms bestaan het nie. Ek glo dat ek met veiligheid die volgende kan beweer: Calvyn sou nooit die liturgiese polimorfie goed gekeur het nie, want juis die feit dat hy vir jare geworstel en gesoek het, bewys dat hy daarvan oortuig was dat bepaalde vorme beter liturgiese uitdrukking aan die ware belydenis gee as ander. Sy doelwit was om hierdie één, beste vorm te vind.

Wat die vraag i.v.m. Luther aangaan, naamlik dat hy liturgies naby aan Rome bly, terwyl hy tog konfessioneel baie ver afwyk, die volgende opmerkings:

Eerstens is dit nie waar dat Luther geen liturgiese vernuwing

ingevoer het nie. Juis op dié punte waar hy in belydenis radikaal van Rome verskil, bring hy vernuwing nl. dat hy weer die ereherstel aan die prediking van die Woord gee en waar hy die offerkarakter van die Roomse mis bestry en sy groot arbeid aan die vernuwing van die kerklied wat nou saamhang met sy bestryding van die Roomse mis en die herontdekking van die Evangeliewoord.

Wat wel waar is, is dat Luther baie meer nadruk gelê het op die *inhoud* van die Woord as op die stylvolle *uitingsvorm*. Die groot waarheid wat Luther in hierdie verband na vore laat kom, is dat die waarborg vir die waarheid nie geleë is in die uiterlike vorm nie, maar in die hart, in die suiwere Evangelie. Maar in die belangeloosheid t.o.v. die vorm lê ook die swakheid van die Lutheranisme op alle lewensterreine, op sosiale, op liturgiese en op ander gebiede. Calvyn het nooit die stelling van Luther bestry dat die eerste en vernaamste vereiste is dat die inhoud suiwer en reg moet wees nie, maar Calvyn het ook duidelik ingesien dat, terwyl ons nog in hierdie wêreld lewe, die gepaste uitingsvorm ook van groot belang is.

Ten slotte, wat die vraag betref of die Reformatore dan nie ook veel van Rome geleen het op liturgiese gebied nie? Ek glo dat die antwoord die volgende is: Die Reformatore het slegs dié dinge geleen (en dan nie soseer van Rome nie, as uit 'n gemeenskaplike christelike erfenis) wat in ooreenstemming was met die suiwer-reformatoriese leer en belydenis. Dié liturgiese vorme wat spesifiek Rooms was, het hulle verwerp.

- (ii) 'n Tweede beswaar daarteen, dat die liturgie voortvloei uit die belydenis, is veral 'n historiese beswaar. Daar word daarop gewys dat dit dikwels andersom was as by Heidelberg, d.w.s. dat die liturgie en kerkorde dikwels in die tyd van die Kerkhervorming vóór die belydenisgeskrifte verskyn het. Ek wil dit toegee, d.w.s. dat die liturgie dikwels vóór die belydenisgeskrifte *skriftelik gefikseer* is, maar wat ek wel wil stel, is dat daardie reformatoriese liturgie nooit sou kon ontstaan het, voordat die belydenis nie alreeds in die harte vorm aangeneem het, al was dit dan nog nie skriftelik vasgelê nie.

III. DIE TWEDE VRAAG

Nadat ons nou bostaande gesê het, kan ons behandeling van die *redes* waarom die Kerk sy Liturgiese Geskrifte wil hersien, baie kort wees.

A. Die eerste moontlike rede waarom 'n Kerk (in die lig van wat hierbo gestel is) sou besluit om sy Liturgiese Formuliere en Gebede te hersien, is wanneer die Kerk sou voel dat hy m.b.t. leer en belydenis, en daarom wat herkoms en karakter aangaan, verander het. Wanneer 'n Kerk se leer en belydenis verander, moet so 'n Kerk noodwendig soek na nuwe liturgiese vorme om die „nuwe” inhoud tot uitdrukking te bring.

(a) Veronderstel dat ons Kerk op 'n sekere tydstip sou voel dat die bestaande liturgiese formuliere nie meer treffend genoeg is, nie meer aandoenlik genoeg om uitdrukking te gee aan die volle rykdom van *geestelike ervaring* van die Kerk en om daardie volle rykdom by die doopouers, nagmaalsgangers ens. tuis te bring nie; dan sal die liturgiese formuliere aangevul en geskaaf word om wel hierdie rykdom te bevat en uit te druk. Maar wat sou dan daaragter lê? Ek glo wel die volgende: Dat die blink en skerp lem van Gods Woord vir die Kerk dan nie meer (soos in die tyd van die Kerkhervorming) goed en genoegsaam is nie en dat dit deur ons geestelike ervaring aangevul en mooigemaak moet word.

(b) Dikwels word die bestaande formuliere ook deur afskawing van die hoekigheid en kantigheid van die Woord, netjieser, beskaafder gemaak. So word dikwels die gedeelte uit die huweliksformulier nl. „die kinders wat hulle mag kry . . .” én dié gedeelte „want om hoerery te vermy moet elke man sy eie vrou hê en elke vrou haar eie man . . .” weggelaat, omdat dit nie meer netjies en nie meer mooi genoeg is nie. Ek wonder egter wat hierdie weglaters sou doen indien hulle die preek van Luther op Sondag die 15de Januarie 1525 sou moes hoor en waarop ons formulier grootliks teruggaan, via die Palz?

Ons moet in ons Kerk tog nooit so kuis en so netjies word dat ons die hardheid en die uitgesprokenheid van Gods Woord op alle lewensterreine nie meer kan verdra nie.

(c) As derde voorbeeld waar die bybels-reformatoriese belydenis in gedrang kom, wil ek die Liturgiese Beweging in Nederland noem. Ek het wel groot waardering vir die liefde en ywer waarmee hierdie rigting op die teologiese vraagstukke i.v.m. die liturgie besin, en ek glo ook dat die tentpenne van ons liturgie wel wyer uitgeslaan kan word. Maar die vraag is net in hoeverre die liturgiese tentpenne nie miskien deur die gedagtes van die Hilversumse Konvent (1950) oor amp en sakrament, deur die siening van die erediens as 'n dramatiese gebeure en as afskaduwing van die hemelse liturgie en deur die invoering van die offergedagte by die Avondmaal (wat dikwels sentraal staan in die erediens) en deur die tegemoetkoming van die estetiese behoeftes van die mens—in hoeverre die liturgiese tentpenne nie hiermee op Roomse en romantiese erf uitgeslaan word nie. Beteken die pleitredes vir die invoering van hierdie dinge die prysgawe van kardinale dinge waarvoor die Reformatore sterk

gestry het nie, dinge wat baie duidelik in ons liturgiese geskrifte vervat is nie? Lê agter hierdie houding t.o.v. die Roomse liturgie nie 'n sekere toegawe aan Rome t.o.v. die reformatoriese belydenis nie? Of anders gesê: Het ons vandag nog die moed om met die volle oortuiging van ons hart sekere inhoud en liturgiese vorms by Rome „vervloekte afgodery” te noem? Sekere tendense in die Liturgiese Beweging laat 'n mens baie ernstig vra na ons belydeniserns en ons belydenisinhoud.

Indien ons wel ons liturgiese tentpenne wyer wil uitslaan, moet ons dit doen op reformatoriese erf, en moet ons baie krities staan teenoor Rome en die Anglo-katolieke rigting.

(d) As laaste voorbeeld wil ek noem ons eie Diakensformulier. In die eerste gedeelte hiervan word kortliks oor die amp in die algemeen gehandel en in die tweede oor Gods barmhartigheid in Jesus Christus en die amp van die diakensdiens, van die barmhartigheidsdiens, wat daarop gebou is.

- (i) Vergelyk ons die leer van die diens van die barmhartigheid, soos in die formulier beskryf, met die praktyk in ons Kerk, dan sien ons dat daar in die praktyk heel weinig tereg kom van hierdie bybels-reformatoriese leer i.v.m. die diakensamp. Tot 'n groot mate bly die diakenswerk vandag beperk tot die insameling van fondse vir die huis van die Here en vir die algemene diens van die Kerk. En nou glo ek dat ons nie sonder meer beswaar daarteen kan hê indien die diakens hierdie *hulpdien*s van kollekte-insameling vir die gemeente en kerkraad doen nie. Maar wat ons goed moet insien, is dat dit 'n hulpdien en nie 'n amp is nie. As hulpdien kan hierdie kollektes vir algemene doeleindes, netsogoe deur ander ampsdraers (bv. deur die onderlinge) of deur nie-ampsdraers gedoen word. Netsoos in die tyd van die apostels mag ons nie toelaat dat die diakens hulle eintlike amp, die diens van die barmhartigheid, nalaat om hulle uitsluitlik met 'n nie-amptelike hulpdien besig te hou nie. Kollekte vir algemene doeleindes word nou eenmaal nie in die Bybel, in ons belydenis en in ons liturgiese formuliere gesien as die amp van die diakens nie. Dit help nie dat ons uit die Woord van God vir die diakens voorhou die leer van die instelling, eerbaarheid en funksie van hulle amp, én hulle dan toelaat om hoofsaaklik (en partymaal uitsluitlik) iets anders te doen nie.

Hier lê dus 'n moontlikheid vir die hersiening van ons formulier voor. Drie weë is moontlik: Of ons kan besluit dat die amp van die diaken in die huidige sosiale en ekonomiese struktuur nie meer nodig is nie (wat ek ten seerste betwyfel), en dan skaf ons die amp en liturgiese formulier af. Of ons

kan besluit dat die leer en belydenis van die reformatore oor die diakensamp verouderd is, en dan stel ons 'n nuwe formulier op, om aan te pas by die praktyk. Of ons handhaaf die reformatoriese leer en belydenis (en bygevolg die formulier) en dan buig ons weer die praktyk om aan te pas by die leer, belydenis en formulier.

- (ii) Daar is ook besware teen sekere gedeeltes uit die diakensformulier nl. die aanhalings uit I Tim. 6 vers 17 v.v. en Ef. 4 vers 28 waardeur die gemeente aangespreek word, die rykes om „weldadig, vrygewig en mededeelsaam” te wees en „die wat gesteel het, om nie meer te steel nie”.

Eerstens wil ek toegee dat die beswaar teen hierdie gedeeltes nie daarop gemik is om die amp van die diaken in gedrang te bring nie. Die eintlike vraag is of hierdie tekse, wat in die tyd van die Kerkhervorming miskien wel toepaslik was, vandag nog in ons sosiale struktuur toepaslik is en daarom goed geïntegreerd is by die res van die formulier. Dit is dus 'n vraag van toepaslikheid en komposisie, 'n vraag wat wil hê dat hierdie gedeelte of weggelaat moet word, óf deur 'n pasliker gedeelte vervang moet word.

Sekere gedeeltes van Gods Woord mag wel vandag op 'n situasie toepaslik wees, maar môre nie meer nie, omdat die situasie verander het. Bogenoemde vraag moet dus in dié sin waardeur word dat dit 'n ernstige vraag is na die toepaslikheid van 'n gedeelte uit Gods Woord op en in die situasie van vandag.

En tog dink ek dat bogenoemde twee Skrifgedeeltes vandag nog, netsoos in die tyd van die Formulier, toepaslik is en in die hele Formulier geïntegreer is. Wanneer die rykes tot weldadigheid, vrygewigheid en mededeelsaamheid opgeroep word, dan erken die Kerk daarmee, wat die Bybel noem „die *reg* van die armes” op die geld en goed van hulle wat deur God so ryk bedeed is. En vanuit hierdie *reg* toon die Kerk deur hierdie oproep dat hy nie 'n bedelaar is nie, nie op die defensief nie, maar dat hy die Woord van God met gesag mag verkondig.

Ook Efesiërs 4 vers 28 is in dié sin in die Formulier geïntegreer dat die agste gebod in die lig van Maleáchi en Mt. 25 ook so gesien is dat onbereidwilligheid om van ons geld en goed vir die armes en vir die diens van die Here te gee, diefstal in die ergste graad is, nl. diefstal van God. En al sou in ons tyd „gewone” diefstal miskien nie meer soos in die sestiende eeu plaasvind nie, sal niemand beweer dat oor die fynere vorms van diefstal (wat ook onder die agste gebod inbegrepe is)

vandag geswyg moet word nie, ook nie in verband met ons leer oor die diens van die barmhartigheid nie.

Wat dus wel nodig is, is nie weglating of verandering van hierdie betrokke gedeelte van die bestaande Formulier nie, maar deeglike deurdenking van die inhoud van die betrokke Skrifgedeeltes en *voorigting aan die gemeente* oor hierdie Skrifgedeeltes se inhoud en hulle verband met die diens van die barmhartigheid.

B. Nadat ons hierbo, deur enkele voorbeelde aangetoon het dat één rede vir die moontlike verandering van 'n bepaalde Formulier die inhoudelike rede is, d.w.s. die verandering van die belydenis op 'n bepaalde punt, wil ons as tweede rede vir moontlike verandering noem: Die *formele* rede. Hierdie rede sit soos volg inmekaar (en het ook alreeds ter sprake gekom in die vraag na die paslikheid van I Tim. 6 en Ef. 4 in 'n bepaalde verband): Daar bestaan geen beswaar teen die inhoud van die bybels-reformatoriese leer nie. Die tendens is dus nie om te moderniseer in die sin van die modernisme wat die *inhoud* wil aanpas by die moderne omstandighede en lewensgevoel nie. Die bedoeling is juis om die inhoud suiwer te bewaar, maar om die *vorm* vir moderne gebruik geskik te maak.

Nou glo ek nie dat ons in hierdie opsig konserwatief moet wees nie; eerder moet ons in die styl van die openbaring van God, die Woord „baie naby” (Deutr. 30 vers 14) aan die mense bring deur die gepaste vorm, taal en styl. Ons moet in liturgiese sin nie net die taal van die volk praat nie, maar ook die taal van die tyd. Ook in liturgiese sin kan ons praat van 'n sekere *kenosis* van die Woord.

Veral twee aspekte is hier van belang:

(a) Die taal en styl van die sestiende eeu is (gemeet aan die hedendaagse taal en styl) langdradig met oneindig-lang volsinne. Hier het ons die taak om stilisties veranderinge aan te bring sodat die ou inhoud deur sy nuwe vorm weer spreek én aanspreek. Desnoods kan ons woord-woord behou en net van die bysinne selfstandige, aparte sinne maak.

(b) Die tweede saak is die saak van *lengte*. Feit is dat die dienste in die ou tyd baie langer was as in ons tyd. Nou glo ek nie dat die mens van destyds so gebou was dat hy langer as ons kon luister nie. Sekere bepalings (bv. in van Riebeeck se tyd) moes die mense selfs met tronkstraf dwing om die eredienste by te woon. Feit is dat ons van nature geneig is om God en ons naaste te haat en dat ons alleen deur gedurige gebed en oefening iets van die blydskap oor die huis van die Here (Ps. 84 vers 1) en iets van die blydskap oor en in die diens van die Here (Ps. 122) kan bekom. Die Kerk moet nie sommer aan die eis toegee om die dienste

te verkort nie, veral nie die formuliere nie. Deur deeglike voorbereiding, deur die uitskakeling van onnodige stigtelike toesprake, hoef 'n diens waarin die formulier *voorgedra* word, nie langer te wees as 'n ander diens nie.

Ons mag ook streef na korter wisselformuliere, geput uit die gemeenskaplike skat van die Franse, Switserse en selfs Lutherse Kerke. Hulle sal heel dikwels nie korter wees nie, maar tog voel ek vir sodanige wisselformuliere.

IV. DIE WEG

Hiermee het ons dan ook die weg aangedui waarvolgens ons by eventuele hersiening en aanvulling kan wandel. Veral moet ons onthou dat liturgie (netsoos belydenis) geen stokperdjie van 'n bepaalde dominee, groep of kerkraad is nie, maar dat dit saak is van die Kerk. So 'n stokperdjie kan baie maklik die houtperd van Troje (Rome?) wees wat ons binne die kerkgebou inbring, of dit kan 'n holrug-geryste perdjie wees van iemand wat al te week geword het om met die wilde perd van bybels-reformatoriese teologie en belydenis te ry.

In verandering van ons Liturgies Formuliere moet ons met groot versigtigheid te werk gaan en nie die bestaande formuliere inhoudelik aanpas by die praktyk van vandag nie, maar die praktyk en liturgiese-vorm-vir-hierdie-praktyk, moet in ooreenstemming gebring word met Gods Woord en met die Belydenis van ons Kerk. Alleen op hierdie wyse kan ons aan die nageslag diens, werklik-blywende diens, bewys.